İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilim Dalı

XI. ULUSLARARASI İSLAM HUKUKU LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR SEMPOZYUMU

ÖZET KİTAPÇIĞI

16-18 EKİM 2025

İSTANBUL

SEMPOZYUM PROGRAMI

16 EKİM PERŞEMBE

09:00-09:30 **SELAMLAMA KONUŞMALARI**

09:30-11:00 **PANEL: OSMANLI AİLE VAKIFLARINI YENİDEN OKUMAK**

Moderatör: Abdullah Tırabzon

Süleyman Kaya, *İstanbul Üniversitesi*

Hatice Kübra Kahya, *İstanbul Üniversitesi*

Çay-Kahve Arası

11:15-12:45 **1. OTURUM: OSMANLI VAKIF HUKUKU**

Oturum Başkanı: Süleyman Kaya

Kınalızâde Ali Efendi'nin Vakıf Gayrimenkullerinin Kiraya Verilmesine Dair Fıkhî Görüşleri Üzerine Bir İnceleme
Muhammed Enes Buluş

Vakıf İlişkilerinde Mücbir Sebep: 18. Yüzyıl Osmanlı Fetvaları Bağlamında Bir İnceleme
Rumeysa Altıntaş

Osmanlı Aile Vakıflarında Miktar–Süre Analizi: Aile Servetinin Korunması ile Kamu Yararı Arasında
Ahmet Faruk Şener-Muhammed Taha Kara

12:45-14:00 ***Öğle Yemeği***

14:00-15:30 **2. OTURUM: BİYOFIKIH**

Oturum Başkanı: Merve Özaykal

Klasik İslam Hukukunun Muhannes ve Müteraccile Prototipleri Cinsiyet Hoşnutsuzluğunu İçerir mi?
Mine Doğan

Yardımcı Üreme Tekniği Olarak IVG'ye Fıkhi Yaklaşım
Sümeyye Aydın

Fıkhî ve Etik Boyutuyla Uyarılmış Pluripotent Kök Hücre Çalışmaları
Ayşe Betül Yener

Çay-Kahve Arası

15:45-17:15 **3. OTURUM: FIKIH VE İKTİSAT**

Oturum Başkanı: Yusuf Erdem Gezgin

Katılım Yatırım Fonlarının Fıkhî Yönetişim Sistemi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği

Burak Talha Ögüç

Çağdaş Abonelik Sözleşmeleri İsticrar Akdi Kapsamında Değerlendirilebilir mi? Elektrik, Su, Doğal Gaz, İnternet ve Telefon Abonelikleri Üzerinden Bir İnceleme
Ahmet Değirmenci

Katılım Bankalarındaki Finansman Geri Ödeme Planlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi ve Alternatif Geri Ödeme Planı Önerisi
Abdulvahhap Zor

Çay-Kahve Arası

17:30- 19:00 **4. OTURUM: İKTİSAT VE HELAL GIDA**

Oturum Başkanı: Murat Şimşek

İslâm İktisat Düşüncesinde Kâr Haddi: Serbest Piyasa ve Sınırlandırma
Oğuzhan Koç

Bir Yardım Kuruluşu Zekâtı Nasıl Toplar, Nasıl Dağıtır?
Abdurrahman Yıldırım

Farmasötik Ürünlerde Domuz Kaynaklı Bileşenler: Zarûret Prensibi ve Helal Alternatif Arayışı
Şeyma Ülger Nalbant

17 EKİM CUMA

09:00- 10:30 **1. OTURUM: KLASİKTEN GÜNCELE AİLE HUKUKU**

Oturum Başkanı: Temel Kacır

İbn Sina'nın Aile Hukukuyla İlgili Görüşlerinin Hanefi Mezhebi Bağlamında Değerlendirilmesi ve Günümüzde Uygulanabilirliği
Mehmet Ali Çırak

Hanefî Fıkhında Şigâr Tartışmaları
Nursi Talha Yıldırım

el-Hidâye Eserinde Aile Hukuku ile Alakalı Zikredilen Hadislerin Hanefî Fıkhı Perspektifinden Analizi
Atakan Yüksel

Çay-Kahve Arası

11:00-12:30 **2. OTURUM: AİLE HUKUKU VE DEVLET**

Oturum Başkanı: Nail Okuyucu

İslam Hukuku Açısından Çocuk Evi Uygulamasının Değerlendirilmesi
Hicran Dilber

Osmanlı Kanunnameleri ve Şeyhülislamların Fetvalarında Nikahın Tescili
Abdullah Deri

Devlet Kontrolünde Olmaksızın Yapılan İmam Nikâhlarının Oluşturduğu Hukukî Problemler ve Çözüm Önerisi
Oğuzhan Kundak

12:30-14:30 *Öğle Yemeği*

14:30-16:00 3. OTURUM: KANUN, SİYASET VE LİTERATÜR

Oturum Başkanı: Özgür Kavak

Osmanlı Hukukunda Zinaya Teşebbüste Saldırganın Öldürülmesi
Şaban Kütük

Devlet Başkanının Tayininde Bir Lüzum Şartı Olarak Neseb Kriteri: Hilâfetin Kureyşîliği Bağlamında Tarihî Bir İnceleme
Zeynep Büşra BEŞİKCİ

Kayıp Bir Halkanın İzinde: Tahâvî'nin el-Muhtasar'ındaki Rivayet Zincirlerinin Tahlili
Azat Sarsenbaev

Çay-Kahve Arası

16:15-17:45 4. OTURUM: USUL VE FETVA

Oturum Başkanı: Şükrü Özen

Zemahşerî'nin Usûl Anlayışı
Fatma Solaker

Allah Nasıl Söyler?: Tevakkuf ve Umum/Zahir Tavırlarına Giden Yolda İlahi Hitabın Nüzulüne Dair İki Farklı Anlatı
Mustafa Tanrıver

Çağdaş Fakih Muhammed Takî el-Osmânî'nin Neo-Klasik Fıkıh Yöntemi
Abdullah Küskü

Çay-Kahve Arası

18:00-19:30 5. OTURUM: YARGILAMA USULÜ

Oturum Başkanı: Muharrem Midilli

15. ve 16. Asır Bursa Şer'iyye Sicilleri'nde Temsil Hukukunun Kapsamı
Bünyamin Bulutlu

Reinterpreting Testimonial Inequality: A Study of Qur'anic Verse 2:282 and Its Legal Application in Pakistan
Shabnaz Khan

Türkiye'de Tahkim Uygulaması ile İngiltere'deki İslamî Tahkim Pratikleri Arasında Mukayese
Hakan Aydın

SATURDAY, OCTOBER 18

(ONLINE, GMT+3)

Join Zoom — Main Room: https://tinyurl.com/bdf9dv3h

Meeting ID: 406 496 5399 · Passcode: ihls

11:00- 12:30 **SESSION 1: WAQF, EDUCATION, AND THE STATE**

Chair: Asmak binti Ab Rahman

Waqf in the Crosshairs: Judicial Activism, Constitutional Secularism, and the Legal Fate of the Waqf Institution in India
Sirajuddin Shaikh

Waqf and the Architecture of Educational Continuity: Sustaining Islamic Learning Traditions in Malabar, South India
Mansoor Ponnachathil

The Hagia Sophia: Between Sultanic Property and Public Endowment
Nihal A. Khan

Break

12:45- 14:15 **SESSION 2: MINORITY FIQH, THE STATE, AND IJTIHAD/TAQLID**

Chair: Sami Al-Daghistani

Nikah-Only Marriages and Muslim Women in the UK: A Hanafi Legal Analysis of Recognition, Rights, and Reform
Samim Aktar

Fiqh in Minority Contexts: Rethinking Islamic Law in India
Thahir Jamal Kiliyamannil

Redefining Obedience in State Apparatuses through Taklīf and Ijtihād/Taqlīd Frameworks: A Reading of Imam al-Qarafi's Texts
Hossamuddin Desouky

KAPANIŞ

16 EKİM PERŞEMBE

1. OTURUM: OSMANLI VAKIF HUKUKU

Kınalızâde Ali Efendi'nin Vakıf Mallarının Kiraya Verilmesine Dair Fıkhî Görüşleri Üzerine Bir İnceleme

Muhammed Enes Buluş, Marmara Üniversitesi

İslâm medeniyetinde vakıf kurumu, hayır hizmetlerinin sürekliliğini sağlamada kilit rol üstlenmiş, bu sebeple vakıf hukukunun temel amacı vakfın devamlılığını güvence altına almak ve gelir kaynaklarını etkin biçimde yönetmek olmuştur. Vakıf gayrimenkullerinin kiraya verilmesi, vakıf gelirlerinin sürekliliğini temin eden en önemli araçlardan biridir. Bu makale, Osmanlı ilmiye geleneğinin önde gelen simalarından Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Risâle teteallaku bi baʿḍi aḥkâmi'l-evḳāf* adlı eserinde vakıf mallarının icâresine dair görüşlerini incelemektedir. Çalışmanın odağını risalenin ikinci bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde vâkıfın şartına aykırı kira, uzun süreli kiralamaların hükmü, ecr-i mislin altında yapılan sözleşmeler, kira bedelinin artması ve vakıf arazisine izinsiz bina inşası gibi meseleler ele alınmaktadır. Araştırmada, Kınalızâde'nin Hanefî mirası Osmanlı bağlamında yeniden yorumladığı, vakıf mallarının korunmasına öncelik veren özgün çözümler geliştirdiği ve bu yönüyle Osmanlı hukuk pratiğiyle büyük ölçüde örtüştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca, müellifin hukuki tartışmaların yanı sıra ahlâkî ve toplumsal sorumluluğu da vurgulaması dikkat çekmektedir. Osmanlı'da vakıf hukukunu müstakil olarak ele alan eserlerin sınırlı olduğu göz önüne alındığında Kınalızâde'nin risalesi hem tarihî hem de hukukî açıdan kıymetli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Vakıf İlişkilerinde Mücbir Sebep: 18. Yüzyıl Osmanlı Fetvaları Bağlamında Bir İnceleme

Rumeysa Altıntaş, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Sözleşme, tarafların karşılıklı irade beyanlarıyla kurulan ve hukuki sonuç doğuran borç ilişkisidir. Hukuken geçerli şekilde kurulan bir sözleşme, kural olarak tarafları bağlar ve edimlerin ifasını zorunlu kılar. Ancak sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan bazı durumlar, edimin ifasını imkânsız ya da aşırı derecede güç hale getirebilir. Söz konusu hallerde, sözleşmenin başlangıçtaki dengesi bozulur ve aynen ifa beklentisi taraflar için hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilir. Bu tür olağanüstü durumlarda hakkaniyetsiz sonuçların doğmasını engellemek için sözleşmenin uyarlanması, sözleşmenin feshi veya ifa imkânsızlığı gibi kurumlar çözüm olarak sunulmaktadır. Taraflar arası sorumluluk dengesini olumsuz anlamda etkileyen en belirgin örneklerden biri de mücbir sebeptir.

Mücbir sebep halinde tarafın kusuru olmaksızın, harici, öngörülemez ve karşı konulamaz bir sebep dolayısıyla borçta bir imkânsızlık doğmakta ve borç yerine getirilememektedir. Söz konusu imkânsızlık objektif olmalı ve sözleşme kurulduktan sonra ortaya çıkmalıdır. Bu durumda tarafların akit sorumluluğu sâkıt olmakta ve yerine getirilen edimlerin iade edilmesi gerekmektedir. Zira aksi halde taraflardan birinde sebepsiz zenginleşme gerçekleşmiş olacaktır. Süreli sözleşmelerde ise imkânsızlık meydana geldiği andan itibaren akit sonuçlarını doğurmayacaktır.

Bir malın maliki tarafından hayır gayesiyle tahsis edilmesi olarak tanımlanan vakıf müessesi bakımından mücbir sebebin doğuracağı sonuçların incelenmesi önem arz etmektedir. Nitekim mücbir sebebin vakıftaki görünümü diğer sözleşme türlerindeki görünümünden farklıdır. Günümüzde satış akdi bağlamında tartışılan mücbir sebep, vakıf akitleri kapsamında ele alındığında akdin karakteristik yapısı sebebiyle icare kapsamında çözümlenmelidir. Zira mülkiyet geçmeyip intifa hakkı devredildiği için icare açısından ele alınması daha doğru olacaktır.

Çalışmada mücbir sebebin vakıflarda uygulama biçiminin incelenmesi 18. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. 18. yüzyıl fetvalarından Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin *Fetâvâ-yı Feyziyye*, Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin *Behcetü'l-Fetâvâ*, Numan Efendi'nin *Fetâvâ'n-Nu'mâniyye*, Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî'nin *Netîcetü'l-Fetâvâ* adlı eseri çerçevesinde mesele ele alınacaktır. Bu kapsamda özellikle icareteynli vakıflar öne çıkmaktadır. Çalışmada zikredilen kaynaklardan fetva örnekleri analiz edilerek mücbir sebebin vakıf müesseselerinde uygulanma biçimi izah edilmiş olacaktır.

Osmanlı Aile Vakıflarında Miktar–Süre Analizi: Aile Servetinin Korunması ile Kamu Yararı Arasında

Ahmet Faruk Şener, İstanbul Üniversitesi - Muhammed Taha Kara, İstanbul Üniversitesi

Osmanlı aile vakıflarının mahiyeti ve işlevi üzerine yapılan tartışmalar, uzun süredir literatürde farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bazı araştırmacılar aile vakıflarını neredeyse tamamen serveti aile içinde tutmaya yönelik kurumlar olarak görürken, bazıları onların toplumsal faydayı gözeten hayri yönlerini vurgulamaktadır. Aile vakıflarının "ne oranda aileye ne oranda topluma hizmet ettiği" sorusu, yalnızca hukuki bir tartışma değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını anlamak açısından da kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın temel amacı, aile vakıflarının gelirlerinin hangi ölçüde aile lehine tahsis edildiğini ve bu tahsislerin süre bakımından nasıl düzenlendiğini ortaya koymaktır. Böylelikle aile vakıflarının yalnızca bugüne intikal eden hukuki statüleri değil, Osmanlı toplumundaki sosyo-ekonomik fonksiyonları da çok boyutlu bir bakışla anlaşılabilecektir.

2. OTURUM: BİYOFIKIH

Klasik İslam Hukukunun Muhannes ve Müteraccile Prototipleri Cinsiyet Hoşnutsuzluğunu İçerir mi?

Mine Doğan, İstanbul Üniversitesi

Tarihsel veriler, çok erken dönemlerden beri karşı cins gibi hisseden ve davranan insanların var olageldiğini göstermiştir. Karşı cins gibi davrananlar, İslam geleneğinde de kendisine yer bulmuş, kadınsı erkekler için "muhannes" eril kadınlar için "müteraccile" kavramları kullanılmıştır. Tefsir, hadis, İslam hukuku, İslam tarihi ve Arap edebiyatı eserlerinde nispeten ayrıntılı bir şekilde ele alınan muhannes ve müreraccile konusunda, ortak teması karşı cins gibi davranmak olan bu insanların tanımlaması yapılmış, farklı kategorizasyonlara ayrılmış ve onlar için bazı özel hükümler verilmiştir. Erken dönem dini eserlerde muhannesler, biyolojik cinsiyeti erkek olmasına rağmen hal ve hareketlerinde ve konuşmasında kadınsı davranışlar sergileyen bireyler olarak tanımlanmıştır. Müteraccile şeklinde ifade edilen eril kadınlar ise giyim kuşam, görünüş, hal ve hareketler ve konuşma tarzında erkekleri taklit edenler, yani erkek rolü yapanlar şeklinde tasvir edilmiştir. Cinsiyet hoşnutsuzluğu (disforisi) ise Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayınlanan tanı kitabında (DSM-5), doğumda belirlenmiş olan cinsiyeti ile cinsiyet kimliği arasındaki uyumsuzluk sonucu, bireyin yaşadığı yoğun sıkıntı hissi olarak tanımlanmaktadır.

Çağdaş İslam hukukçularının genelinin, cinsiyet değiştirmenin hükmünü ele alırken klasik İslam hukukunun muhannes ve müteraccile prototiplerinden yararlandığı, hem cinsiyet değiştirmenin meşru olmadığını savunanların hem de aksini iddia edenlerin, söz konusu iki figürün günümüz cinsiyet hoşnutsuzluğunun geriye dönük örnekleri olduğunu vurguladığı görülmektedir. Özünde oldukça önemli ve derin bir incelemeyi gerektiren bu iddia, klasik İslam geleneğindeki muhannes ve müteraccile prototiplerinin kendi tarihsel bağlamlarında anlaşılması ihtiyacını haklı kılmaktadır. Bu amaçla hazırlanan tebliğde, öncelikle muhannes ve müteraccilenin nasıl tanımlandığı, hangi kategorilere ayrıldığı, ne tür dini hükümler aldığı ve tarihsel akışta toplumdaki sosyal statüsünün nasıl şekillendiği incelenecektir. Ardından dini geleneğimizde konumlanan muhannes ve müteraccilenin günümüzdeki cinsiyet hoşnutsuzluğunun geriye dönük örnekleri olup olamayacağı analiz edilecektir. Tebliğde cinsiyet hoşnutsuzluğu yaşayan bireyler için cinsiyet değiştirmenin dini hükmüne değinilmeyecektir. Asıl amaç, muhannes ve müteraccile prototiplerini kendi tarihsel düzleminde anlamak ve ardından, günümüz cinsiyet hoşnutsuzluğu olgusu ile benzeşen ve farklılaşan yönlerini vurgulamaktır.

Yardımcı Üreme Tekniği Olarak IVG'ye Fıkhi Yaklaşım

Sümeyye Aydın, İstanbul Üniversitesi

İnsanlar nesillerini sürdürürken genetik miraslarını gelecek kuşaklara aktarabilmek amacıyla biyolojik olarak kendileriyle ilişkili çocuklara sahip olmak istemektedirler. Ebeveynlik deneyimini genetik bağlar üzerinden kurmak isteyen bireyler için bu istek, bireyleri doğal yollardan çocuk sahibi olamadıklarında alternatif üreme yöntemlerine yönelmeye sevk etmektedir. Bu bağlamda teknoloji, infertil bireylere alternatif üreme yöntemleri sunmaktadır. Üreme teknolojileri alanındaki en yeni gelişmelerden biri, somatik hücrelerden laboratuvar ortamında gamet üretimini mümkün kılan in vitro gametogenez (IVG) yöntemidir. Henüz başlangıç aşamasında olan bu uygulama fareler üzerinde yapılan deneylerde olumlu sonuçlar verse de insanlarda kullanımına başlanabilmesi için hala zamana ihtiyaç duyulmaktadır.

IVG teknolojisi üzerine yürütülen araştırmalar, bu yöntemin teknolojik bir ilerleme olmasının yanı sıra etik sorunlar ve dini sınırlar açısından da dikkat çektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda mevcut çalışma farklı sorular çerçevesinde IVG'nin fıkhi değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Bu durumda öncelikle IVG teknolojisi, uygulama süreçleri, kullanılan biyolojik materyallerin hukuki, etik ve fıkhi statüleri incelenmekte ve bu bağlamda insan bedeninin deneye tabi tutulması konusu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çalışmada, IVG'nin infertiliteye yönelik bir tedavi olarak mı, yoksa yaratılış sürecine bir müdahale biçiminde mi değerlendirilmesi gerektiği sorusu, fıtrata müdahale, üremenin iyileştirilmesi ve mucize kavramları ekseninde tartışılacaktır. Öte yandan IVG'nin sosyal etkileri de çalışmanın bir diğer odağını oluşturmaktadır. Bu hususta, evlilik kurumu, ebeveynlik rollerinin dönüşümü, soy bağı ilişkilerinin korunması ve miras gibi konulara ilişkin geleneksel İslam fıkhının karşı karşıya kaldığı yeni durumlar tartışılmaktadır. Bu noktada aynı cins çiftlerin, tek ya da çoklu ebeveynlerin ve ölüm sonrası üremenin mümkün hale gelmesi gibi gelişmeler, İslam'ın temel aldığı nesep, nikah ve aile değerleri açısından kritik bir öneme sahiptir.

Sonuç olarak bu çalışma, IVG uygulamasının beraberinde getireceği etik, fıkhi ve sosyal meseleleri İslam hukukunun temel ilkeleri doğrultusunda ele almayı ve farklı açılardan değerlendirerek bu alandaki tartışmalara ilkesel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Fıkhi ve Etik Boyutuyla Uyarılmış Pluripotent Kök Hücre Çalışmaları

Ayşe Betül Yener, Sakarya Üniversitesi

XX. yüzyılda bilimin ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte tıpta çığır açan gelişmeler meydana gelmiş bununla birlikte hususiyetle kök hücrenin keşfedilmesiyle muhtelif hastalıkların tedavisinde önemli aşamalar kaydedilmiş halihazırda bazıları da kullanılır hale gelmiştir. Ancak kök hücre elde etme yöntemi ve yeni geliştirilen tedaviler biyoetik ve İslam dini özelinde fıkıh alanında farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar kök hücrenin elde edildiği kaynağın ve kök hücrelerle yapılan çalışmaların potansiyelinin problematik yönleri olmak üzere iki ana başlık etrafında toplanabilir. Çalışmamızda, yüksek potansiyele sahip uPKH'nin germ hücresi üretimi ve kimeralar gibi etik açıdan tartışmalı kullanım alanları fıkhî bakış açısıyla incelenecektir. Uyarılmış pluripotent kök hücreler (uPKH), elde ediliş kaynağı bakımından pluripotent kök hücreler (PKH) kadar problematik olmasa da yüksek potansiyeli nedeniyle İslam hukuku açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir teknolojidir. Çünkü yalnızca mahremiyet ve gizli kişisel bilgilerin korunması açısından değil, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde zarurât-ı hamse'nin ihlali gibi ciddi riskleri de beraberinde getirme potansiyeline sahiptir.

Özellikle somatik hücrelerden germ hücresi üretilebilmesi, erkek ve dişiye ihtiyaç duyulmadan insan üremesinin mümkün hâle gelmesi ihtimalini doğurmakta ve bu da doğrudan Allah'ın yaratılış düzenine müdahale anlamına gelmektedir. Bu yöntemle çocuk sahibi olunması, nesebin karışması gibi İslam hukukunda temel öneme sahip bir alanı tehdit etmektedir.

Buna ek olarak, organ ihtiyacını karşılamak amacıyla uPKH kullanılarak insan-hayvan kimeralarının oluşturulması hedeflenmektedir. Bu süreçte, insan uPKH'leri hayvan blastokistlerine mikroenjeksiyon yoluyla aktarılmakta ve büyük hayvanların bedeninde insana ait organların yetiştirilmesi planlanmaktadır. Ancak bu yöntem, yalnızca organ üretimi ile sınırlı kalmayıp, hayvana insanî özelliklerin kazandırılması ve insan türünün genetik sınırlarının bulanıklaşması gibi fıtrî ve ontolojik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu durum hem insan türünün korunması hem de yaratılış düzeninin muhafazası açısından ciddi fıkhî ve etik sorular doğurmaktadır. Çalışmamızda, konuyla ilgili ortaya çıkan sorun ve sorular öncelikle tedavi ihtiyacı ve zaruret ilkesi perspektifinden ele alınacak; ardından bu tür tedavilerin uygulanması hâlinde, zarurât-ı hamse başta olmak üzere hangi fıkhî prensiplerin ihlâl edilebileceği klasik literatür temelli olarak değerlendirilecektir. Bu bağlamda konu, insanın İslam hukukundaki ontolojik değeri ile birlikte çok yönlü olarak tartışılacaktır.

3. OTURUM: FIKIH VE İKTİSAT

Katılım Yatırım Fonlarının Fıkhî Yönetişim Sistemi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği

Burak Talha Ögüç, İbn Haldun Üniversitesi

Bu çalışma, İslâm hukukunun öngördüğü ilkeler doğrultusunda meşru bir yatırım aracı olma misyonunu üstlenen katılım yatırım fonlarının fıkhî yönetişim sistemini ele almaktadır. Katılım yatırım fonlarının söz konusu normatif esaslara uygun biçimde faaliyet gösterebilmesi, etkin, şeffaf ve yeterli bir fıkhî yönetişim mekanizmasının varlığı ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren katılım yatırım fonlarının fıkhî yönetişim yapısında mevcut olabilecek eksiklikleri tespit etmek ve bu eksikliklerin giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Ortaya konulan önerilerin, hem tasarruflarını katılım yatırım fonlarında değerlendiren yatırımcıların yatırımlarının şer'î meşruiyetini teminat altına alması, hem de katılım yatırım fonlarını kuran ve yöneten portföy yönetim şirketlerinin iş ve işlemlerinde şer'î uyumsuzluk riskini asgari düzeye indirmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın kapsamı, Türkiye'deki portföy yönetim şirketleri tarafından kurulan ve yönetilen katılım yatırım fonları ile sınırlandırılmıştır.

Çağdaş Abonelik Sözleşmeleri İsticrar Akdi Kapsamında Değerlendirilebilir Mi? Elektrik, Su, Doğal Gaz, İnternet ve Telefon Abonelikleri Üzerinden Bir İnceleme

Ahmet Değirmenci, İstanbul Üniversitesi

Günümüzde elektrik, su, doğalgaz, internet ve telefon gibi abonelikler, bireylerin ve kurumların günlük hayatında vazgeçilmez bir yer edinmiştir. Bu hizmetlerin tedarik ve ödeme süreçleri, klasik ticari sözleşmelerden farklı olarak düzenli ve süreklilik arz eden bir yapıya sahiptir. Söz konusu modern abonelik modelleri, fıkhî açıdan yorumlanmaya muhtaçtır. Bu bildiride, çağdaş abonelik uygulamalarının hem fıkhî hem de finansal boyutlarıyla İslam hukukundaki isticrar sözleşmesiyle ne ölçüde örtüştüğü analiz edilecektir. Elektrik, su, doğal gaz, internet ve telefon olmak üzere beş temel abonelik türü örnek alınarak abonelik sözleşmeleri fıkhî yönden sistematik ve bütüncül biçimde değerlendirilecektir.

"Açık hesaplı satım" olarak da bilinen isticrar, aynı satıcıdan zaman içerisinde peyderpey mal alınması ve ödemelerin başta ya da sonda topluca yapılması esasına dayanan, örfe dayalı bir alışveriş yöntemidir. Bu satış biçimi, klasik fıkıh literatüründe genellikle bakkal, manav, kasap gibi küçük esnaflarla yapılan veresiye işlemler üzerinden tartışılmıştır. Ancak günümüzde teknolojik gelişmeler ve hizmet sunumunun kurumsallaşması ile birlikte bu alışveriş tipi daha büyük ölçekli, sistemli ve otomatik hâle gelmiştir. Bu dönüşüm, geleneksel isticrar modelinin çağdaş abonelik sistemleriyle yapısal benzerlikler taşıyıp taşımadığının incelenmesini gerekli kılmaktadır. Abonelik sözleşmelerinin isticrar ile irtibatlandırılabilmesi için öncelikle bildiri kapsamında incelenen abonelik türlerinin işleyiş mekanizmaları açıklanacaktır. Bu bağlamda elektrik, su ve doğal gaz temininde kartlı (ön ödemeli) sayaç ve mekanik (sonradan ödemeli) sayaç sistemleri; internet aboneliklerinde limitsiz ve limitli paket seçenekleri, telefon aboneliklerinde ise faturalı ve kontörlü hat türleri ayrıma tabi tutularak ele alınacaktır.

Yapılacak analiz neticesinde; su, elektrik ve doğal gaz gibi mal temelli aboneliklerin isticrar kapsamında değerlendirilebileceği, buna karşın internet ve telefon gibi hizmet odaklı aboneliklerin ise icâre (kira) akdi ile ilişkilendirilmesinin daha isabetli olacağı sonucuna ulaşılması beklenmektedir. Bu yaklaşım, çağdaş abonelik sözleşmelerinin mal temelli ve hizmet temelli olarak sınıflandırılması suretiyle, bu sözleşmelere uygulanacak fıkhî hükümlerin isabetle belirlenmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilmesi beklenen sonuçlar, yalnızca fıkhî doğruluğu sağlamaya yönelik teorik bir değerlendirme ortaya koymakla kalmayıp; aynı zamanda katılım finansı uygulamalarında uygun akit türlerinin seçilmesi bakımından pratik yönü kuvvetli bir rehberlik işlevi de görecektir. Bildiri, çağdaş uygulamaların fıkıh disiplini içinde doğru konumlandırılmasına ve katılım finansı sistemine sektörel düzeyde rehberlik edilmesine katkı sağlayacak özgün bir çalışma olarak tasarlanmıştır.

Katılım Bankalarındaki Murabaha Finansmanlarındaki Geri Ödeme Planlarının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Geri Ödeme Planı Önerisi

Abduvahhap Zor, İstanbul Üniversitesi

Bu çalışma katılım bankalarının murabaha akdiyle gerçekleştirdikleri finansman geri ödemelerini İslam hukuku perspektifinde incelemektedir. Katılım bankalarının, murabaha, gibi borçlandırmaya dayalı kullandırdıkları finansmanlarda konvansiyonel bankaların anüiteye dayalı faiz hesaplamalarını kullanarak geri ödeme planı oluşturdukları saptanmıştır. Bunun sonucunda katılım bankaları da konvansiyonel bankaların kredi faizini önceden tahsil edip anapara ödemesini ötelediği gibi finansman kârlarının ödenen ilk taksitlerde ağırlığını arttırarak vadesi henüz gelmemiş kârın tahsilatını yaptıkları gözlemlenmiştir. Çalışmada bu husus, İslam hukukundaki vade ve kâr ilişkisi çerçevesinde klasik ve modern görüşler esas alınarak analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, katılım bankalarının finansman geri ödeme planlarını konvansiyonel finansa benzer şekilde oluşturmasının İslam hukukundaki vade ve kâr düşüncesiyle uyumlu olmadığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular neticesinde katılım bankalarının kullandırdıkları finansmanlara dair İslam hukukuna uygun olacak şekilde geri ödeme planları önerilmiştir. Önerilen geri ödeme planlarının İslam hukukuna uygunluğunun yanı sıra banka ve müşteri bazlı değerlendirmeleri avantajlı ve dezavantajlı yönleriyle yapılmıştır. Alternatif geri ödeme planlarının sunulmasının amacı ülkemizde bankacılık sektöründe büyümeye ve gelişmeye devam eden katılım bankalarının faizsizlik prensibi çerçevesinde finansman geri ödemesini gerçekleştirmesidir.

İslâm İktisat Düşüncesinde Kâr Haddi: Serbest Piyasa ve Sınırlandırma

Oğuzhan Koç, Akdeniz Üniversitesi

İslam iktisadı, fiyatların piyasadaki arz ve talep dengesine göre kendiliğinden doğal bir şekilde oluşmasından yanadır. Serbest piyasa ekonomisini benimseyen bu sistem, sun'i fiyatlandırmaların da önüne geçmeye çalışmış üretici ve tüketiciyi koruyan tedbirler getirmiştir. Bu tebliğin amacı İslam iktisadında sun'i fiyatlandırmaların önüne geçecek tedbirlerin neler olduğunu tespit etmek, piyasada mevcut olan fahiş fiyatların devlet eliyle sınırlandırılması demek olan tes'îr'in (narhı) mahiyetini ortaya koymaktır. Ayrıca bu tebliğde İslam hukukundaki narh müessesesini pozitif hukukta arama çabası ortaya konulmuş, ancak gerek Türk Ticaret Kanunu gerekse konuyla ilgili diğer kanunlarda narh'a dair bir uygulama alanı bulunamamıştır. Araştırmada narh hakkında ilgili kaynaklar incelenerek içerik analizi yöntemi ve doküman tarama/inceleme tekniği kullanılmıştır. Pozitif hukukta fahiş fiyat artışı kavramına yer verilmiş, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu (HFDK) kurulmuş ve yaptırımlar ortaya konulmuştur. Bu yaptırımın sadece idari para cezası olması görülmüş, kanaatimizce yapılması gerekenin zarurî durumlarda, bilirkişiler vasıtası ile devlet eliyle narh'a kapı aralayabilecek yasa tasarısı oluşturulması önerisinde bulunulmuştur. Bu çalışmanın İslam iktisadı alanına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bir Yardım Kuruluşu Zekâtı Nasıl Toplar, Nasıl Dağıtır?

Abdurrahman Yıldırım, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Bu çalışma, günümüzde zekât toplama ve dağıtma faaliyetlerini üstlenen ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının uygulamalarını tespit etmeyi ve bunların klasik İslâm hukukundaki zekât hükümleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat ve doküman analizi teknikleri kullanılmış; Türkiye merkezli 8 yardım kuruluşunun yetkilileriyle mülakatlar yapılmış ve toplam 11 kuruluşun faaliyetleri analiz edilmiştir. Görüşmeler ses kaydı alınarak kayda geçirilmiş, ardından tematik kodlamayla içerik analizi yapılmış ve elde edilen veriler tablo ve alıntılarla sistematik biçimde sunulmuştur.

Araştırmanın temel sorusu, "Yardım kuruluşları zekât faaliyetlerini hangi esaslara dayanarak yürütmekte ve bu faaliyetler İslâm hukukundaki zekât hükümlerine ne kadar uygun düşmektedir?" şeklinde formüle edilmiştir. Bu bağlamda zekâtın toplanması, muhafaza edilmesi (kıymetini koruma/nemalandırma) ve dağıtılması süreçleri ayrı ayrı incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre yardım kuruluşlarının büyük çoğunluğu zekâtı vekâlet ilişkisi çerçevesinde toplamaktadır. Bununla birlikte bazı kurumlar kendilerini zekât memuru (âmil) olarak görmekte ve buna binaen zekât fonlarından personel ve operasyonel giderler için harcama yapmaktadır. Toplanan zekâtların çoğunluğu banka havalesi, online ödeme veya makbuz karşılığı elden teslim usulleriyle tahsil edilmekte; nakdî zekâtlar yaygın olmakla beraber, özellikle tarım ve ticaretle uğraşan mükelleflerden aynî zekât da kabul edilmektedir.

Muhafaza ve nemalandırma aşamasında kuruluşların önemli bir kısmı zekâtın değer kaybını önlemek amacıyla altın, döviz ve katılım hesaplarında değerlendirme yoluna gitmektedir. Ancak elde edilen nemanın bazen doğrudan zekât olarak, bazen ise genel giderlerin karşılanmasında kullanıldığı görülmektedir. Aynî zekâtların ise çoğunlukla depolanarak ya da dayanıklı ürüne çevrilerek dağıtıldığı, bozulma riskine karşı bazı kuruluşların sigorta yaptırdığı veya tazmin mekanizmaları geliştirdiği tespit edilmiştir.

Zekâtın dağıtımı aşamasında ise kuruluşların büyük çoğunluğu banka transferini tercih ederek kayıt dışılığı ve suistimali önlemeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte afet, savaş gibi olağanüstü durumlarda temlik ilkesine tam riayet edilemediği, zekâtların sıcak yemek veya barınma desteği şeklinde sarf edildiği örnekler görülmektedir. Dağıtım sırasında partner kuruluşlarla çalışmanın maliyet doğurduğu, rüşvet veya “hediye” baskılarıyla karşılaşıldığı ve zekât fonlarının transferinde uluslararası bankacılık prosedürlerinden kaynaklı ciddi güçlükler yaşandığı da ifade edilmiştir.

Sonuç olarak çalışma, yardım kuruluşlarının zekât faaliyetlerinde klasik fıkıh hükümlerine büyük oranda riayet etmeye gayret ettiklerini; ancak modern finans, uluslararası krizler, yerel uygulama zorlukları ve yasal mevzuatlar sebebiyle temlik, nemalandırma ve operasyonel harcamalar gibi bazı alanlarda klasik yaklaşımlardan kısmen ayrışmalar yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, hem modern zekât kurumlarının fıkhî denetimi hem de İslâm hukukçuları ile yardım sektörü arasında daha yoğun bir istişare mekanizmasının geliştirilmesi gereğini gündeme getirmektedir.

Farmasötik Ürünlerde Domuz Kaynaklı Bileşenler: Zarûret Prensibi ve Helal Alternatif Arayışı

Şeyma Ülger Nalbant, İbn Haldun Üniversitesi

İlaç üretiminde teknolojinin hızlı ilerlemesiyle birlikte, hayvansal ve bitkisel kaynaklı birçok madde farmasötik ürünlerin geliştirilmesinde kullanım potansiyelini gün geçtikçe artırmaktadır. Ancak, günümüzde özellikle bazı maddeler, diğerlerine göre daha yaygın ve tercih edilir konumdadır. Bunların başında, domuz kaynaklı bileşenler gelmektedir. Gerekse insanlarla bazı açılardan yapısal benzerliği gerekse üretim maliyetinin düşük olması sebebiyle, ilaç sektöründe en yaygın kullanılan haram madde domuz ürünleridir. Ayrıca, domuz bileşenleri takviyeler ve aşılar gibi farklı farmasötik ürünlerde de önemli ölçüde kullanılmaktadır. İlaç endüstrisindeki teknolojik gelişmeler, domuzları biyomedikal araştırmalarda uygun ve elverişli modeller haline getirmiştir. Genetik modifikasyon alanında kaydedilen ilerlemeler de domuz kaynaklı bileşenlerin hastalıkların ve çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde kullanımını her geçen gün daha da kritik bir konu hâline getirmektedir. Bununla birlikte, domuzun farmasötik bir madde olarak kullanımı, Müslümanlar açısından pek çok fıkhî tartışmayı beraberinde getirmektedir. Klasik fıkıh literatüründe yer alan "zarûret" ilkesi, haram kabul edilen maddelerin yalnızca tedavi amacıyla ve belirli sınırlar dâhilinde kullanılmasına istisnaen cevaz vermektedir. Ancak bu ilke, sağlıkla ilgili riskli durumlarda doğrudan ve sınırsız bir ruhsat sunmamaktadır. Aksine, fukahâ, böyle bir ruhsatın geçerlilik kazanabilmesi için etkin ve helal alternatiflerin bulunmamasını zorunlu bir ön şart olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda, haram bir maddenin kullanımına ancak helal bir seçeneğin tamamen ortadan kalkması durumunda cevaz verilmektedir. Zira Müslümanlar açısından esas olan, helal olanın temin edilmesidir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, helal alternatiflerin araştırılması ve geliştirilmesi, ilaç endüstrisi açısından büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Her ne kadar zarûret ilkesi, haram olan maddelerin geçici ve sınırlı ölçüde kullanımına cevaz verse de helal alternatiflerin üretilmesi ve erişilebilir hâle getirilmesi son derece mühim bir husus olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, zarûret ilkesinin keyfî ve sınırsız biçimde uygulanmasının önüne geçmekte ve böylece şer'î hükümlerin günümüz şartlarında dengeli ve tutarlı bir biçimde tatbik edilmesine imkân sağlamaktadır. Nitekim günümüzdeki teknolojik imkânlar sayesinde, domuz kaynaklı bileşenlerin yerine ikame edilebilecek pek çok helal alternatif geliştirilmekte ve bu seçeneklerin erişilebilirliği her geçen gün artış göstermektedir.

17 EKİM CUMA

1. OTURUM: KLASİKTEN GÜNCELE AİLE HUKUKU

İbn Sina'nın Aile Hukukuyla İlgili Görüşlerinin Hanefi Mezhebi Bağlamında Değerlendirilmesi ve Günümüzde Uygulanabilirliği

Mehmet Ali Çırak, Sakarya Üniversitesi

İbn Sina, İslam düşünce tarihinde Meşşai felsefe geleneği içerisinde yer alan, kendisinden önceki bilginlerin görüşlerini sistematik bir şekilde derleyip yeniden yorumlayan ve hem düşünceleriyle hem de yazım üslubuyla kendisinden sonra gelen düşünürler üzerinde derin etkiler bırakan bir filozof, bilim insanı ve alimdir. Felsefeden tıbba, mantıktan metafiziğe kadar döneminin bilim dünyasını etkileyen pek çok alanda kaleme aldığı eserler geniş yankı uyandırmış, özellikle *Kitâbu'ş-Şifâ* adlı 22 ciltlik ansiklopedik eserinde yer alan sistematik bilgi sunumu çağdaşları ve kendinden sonra gelen ve konuyla ilgilenen birçok ismin dikkatini çekmiştir. Bu eserin İlahiyat (Metafizik) bölümünde İbn Sina, Tanrı'nın varlığı ve sıfatları, nübüvvet teorisi gibi temel teolojik meseleleri ele alırken, aynı zamanda eserin son bölümünde felsefenin pratik alanına dair siyaset, ev yönetimi ve ahlak konularına da yer vermiştir. Bu çerçevede, evlilik konusuna yaklaşımı da ideal toplumun yapısının korunması hedefiyle şekillenmiş; evlilikte kadın ve erkeğin konumları, aile içerisindeki rol dağılımı ve çocuk eğitimi hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışmada, İbn Sina'nın kendi otobiyografisinde de belirttiği üzere Hanefi fıkıh âlimi İsmail ez-Zâhid'den ders almış olması dikkate alınarak, onun evlilikle ilgili görüşleri Hanefi mezhebinin aile hukuku hükümleriyle karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Çalışmanın ana amacı, İbn Sina'nın aile hukukuna dair görüşlerinin hem klasik Hanefi aile hukukuyla karşılaştırılması hem de bugünkü İslami aile yapısına ne derece uyarlanabilir olduğunu, günümüz İslam Aile Hukuku problemleri bağlamında tespit etmektir. Bildiri, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm İbn Sina'nın aile hukukuyla ilgili görüşlerinin ortaya konması hakkındadır. İkinci bölüm, Hanefi mezhebi ile İbn Sina'nın aile hukuku hakkındaki görüşlerinin mukayesesini içermektedir. Üçüncü bölüm ise bu görüşlerin günümüze yansımaları ve uygulanabilirliğini incelemektedir. Son bölümde İbn Sina'nın görüşlerinin günümüzdeki geçerliliği irdelenerek, günümüz Müslüman aile yapısında evlilikle ilgili karşılaşılan sorunlara yönelik felsefi ve hukuki zeminde çözüm önerileri sunulup sunulamayacağını tespit etmek hedeflenmektedir. Böylece klasik İslam düşüncesinin önemli isimlerinden biri olan İbn Sina'nın fikirlerinin modern İslam Aile Hukuku çerçevesinde nasıl değerlendirilebileceği ortaya konulacaktır.

Hanefî Fıkhında Şigâr Tartışmaları

Nursi Talha Yıldırım, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Günümüzde farklı Müslüman ülkelerde rastlanan ve Türkiye'nin bazı bölgelerinde "berdel" olarak da isimlendirilen şigâr nikâhı, cahiliye döneminden itibaren kapsamı farklılaşmakla birlikte uygulanan ve çoğu ulemâ tarafından fâsid nikâh çeşitleri arasında kabul edilen bir akittir. "İki erkeğin birbirlerinin velâyeti altındaki kadınlarla karşılıklı olarak mehirsiz evlenmesi" anlamına gelen ve mezhepler arasında mekruh-haram şeklinde farklı hükümleri olan şigâr ile ilgili yasağın illeti ile ilgili değerlendirmeler, "nehâ Resûlullâh ani'ş-şigâr" ve "lâ şigâra fi'l-İslâm" hadislerinin yorumu, şigârın tanımı ve kapsamı, şigâr uygulamasında öne sürülen şartın içeriği ile ilgili ihtimaller veya şartın fâsid olup olmaması, şigâr nikâhının hangi durumlarda geçerli olup olmadığı, zifafın gerçekleşip gerçekleşmemesinin bu sürece etkisi, mehrin belirlendiği bir şigâr nikâhının geçerli olup olmadığı, mehir belirlenmese bile söz konusu akdin geçerli kabul edilip edilmemesi, şigâr nikâhı kapsamında nelerin mehir olarak kabul edilip edilmeyeceği ve söz konusu nikâhı bâtıl sayanlar açısından had gerekip gerekmeyeceği gibi konular etrafında tartışmalar genel mezhep literatüründe yer almaktadır.

Çalışmamızda *el-Asl, et-Tecrîd, el-Mebsut, Bedâiu's-sanâi', el-Hidâye, Reddü'l-muhtar* gibi temel Hanefî fürû-ı fıkıh eserlerinde şigâr nikâhı ile ilgili bölümler incelenecek ve mezkûr eserler kapsam, içerik, ele alınan tartışmalar ve deliller açısından karşılaştırılacaktır. Söz konusu eserlerin bazıları müstakil olarak şigâr nikâhına yer verirken bazıları konuyu mehir ya da nikâh bahisleri içerisinde incelemişlerdir. Söz konusu literatürde şigâr yasağının gerekçeleri, gerekçenin nikâhı geçersiz hale getirip getirmeyeceği, uygulamanın fâsid şart sayılıp sayılmayacağı ağırlıklı olarak incelenmiştir. Hanefî ulemâsının şigâr nikâhındaki genel kanaati akdin değil mehrin geçersiz olduğu dolayısıyla böyle bir durumda mehr-i misil gerekeceği yönündedir.

Araştırmamızda ayrıca şigâr ile ilgili tartışmalarda Hanefî ulemâsının konumu ve konuya dair öne sürdükleri gerekçeler ve bakış açıları tespit edilecektir. Bu araştırma, daha önce müstakil bir çalışmaya rastlamadığımız bir konu olması nedeniyle "İslâm hukukunda şigâr nikâhı" şeklinde tamamlamayı planladığımız yüksek lisans tezimizin başlıklarından biri olarak düşünülmüştür.

el-Hidâye Eserinde Aile Hukuku ile Alakalı Zikredilen Hadislerin Hanefî Fıkhı Perspektifinden Analizi

Atakan Yüksel, Bursa Uludağ Üniversitesi

Hanefî mezhebinin hadis rivayetlerine yaklaşımıyla ehl-i hadîs ekolünün yaklaşımının büyük farklılıklar içerdiği bilinmektedir. Bu durum furû-ı fıkıh hükümlerine doğrudan etki etmiştir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerin hangi şartlarla ma'mûlu'n-bih olacağı usûlcüler tarafından tartışılmış ve bu konuda geniş münazaralar yapılmıştır.

Bu çalışmada *el-Hidâye* eserinin aile hukuku ile alakalı hadisleri incelenmiş, Hanefî mezhebinin ve diğer mezheplerin bu hadislere yaklaşımına dair bir inceleme ortaya konulmaya çalışılmıştır. Furûʿ hükümler açısından bir araştırma yapılmış olmakla birlikte, hadislerin usûl açısından tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca usûl-furûʿ tutarlılığı, müctehitlerin fıkıh faaliyetlerinin fikrî arka planı ve mezheplerin hadis rivayetlerine yaklaşımları başta olmak üzere farklı noktalardan inceleme yapılmaya gayret edilmiştir.

Çalışmada özellikle Hanefî mezhebinin görüşleri ve usul yöntemleri üzerinde durulmaya ve bu noktaya yoğunlaşılmaya çalışılmıştır. *el-Hidâye* eserinin özellikle seçilme amacı ise Hanefî fıkhında üzerinde en çok çalışma yapılan kitaplardan birisi olmasından dolayıdır. Üzerine birçok şerh, haşiye türü çalışmalar yapıldığı gibi tahrîc türü çalışmalara da sıkça konu olmuştur.

Çalışma konusu olarak özellikle aile hukukunun seçilme sebebi konunun sürekli olarak güncelliğini koruması, üzerinde sıkça konuşulan ve araştırma yapılan bir konu olması sebebiyledir. Nitekim günümüzde her ne kadar İslam hukuku resmi hukuk sistemi olmasa dahi İslami hassasiyete sahip Müslümanlar, yaşadıkları ailevi durumlarda veya karşı karşıya geldikleri problemlerde şerî hükümleri öğrenme ve uygulama yoluna gitmektedirler. Bununla beraber aile hukuku akademik çalışmalar açısından da oldukça zengin bir alandır. Fıkıh kitaplarının aile hukuku ile alakalı bölümlerinin oldukça uzun olması, bu bölümlerde çok ciddi tartışmaların ve ilmi münazaraların meydana gelmiş olması da bunu desteklemektedir.

Araştırmaya konu olan hadis rivayetleri iki bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde nikâh, ikinci bölümde ise talâk ile ilgili hadisler hakkında araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalarda ortaya konan bilgiler öncelikle klasik kaynaklardan araştırılmış, modern dönemde yazılan eserlerle zenginleştirilmeye gayret edilmiştir.

2. OTURUM: AİLE HUKUKU VE DEVLET

İslam Hukuku Açısından Çocuk Evi Uygulamasının Değerlendirilmesi

Hicran Dilber, İstanbul Üniversitesi

Çocuğun korunması hem İslâm hukukunda hem de modern hukuk sistemlerinde temel bir meseledir. Çocuk, biyolojik ve psikolojik açıdan kendi haklarını savunamayacak derecede korunmasız olduğu için, onun güvenliğini sağlamak toplumsal bir sorumluluk olarak görülmüştür. İslam hukuku, velâyet, vesâyet, hidâne ve lakît gibi kurumlarla çocuğun korunmasını düzenlerken; devletin de "es-sultân veliyyü men lâ veliyye leh" ilkesi gereği nihai koruyucu olduğunu kabul etmiştir. Tarih boyunca devlet, çocuğun yararını gözetmek amacıyla çeşitli şekillerde müdahalede bulunmuştur. Osmanlı fetvaları ve kadı sicilleri incelendiğinde, çocuğun nafakasının takdir edilmesi, vasî tayini, buluntu çocukların teslimi ve eğitimle ilgili denetimler gibi uygulamalar görülmektedir. Modern Türkiye'de ise önce Çocuk Esirgeme Kurumu, ardından Çocuk Evleri uygulaması ile çocukların korunmasına çalışılmıştır. Çocuk evleri, aile ortamına benzer bir yapı hedeflemekle birlikte, kurumsal bakımın sınırlarını taşımaktadır. Bu bildiride, İslâm hukukunun çocuk koruma anlayışı ile modern çocuk evi uygulaması karşılaştırmalı olarak ele alınacak; aile önceliğini vurgulayan fıkhî ilkeler ışığında çocuk evlerinin meşruiyet sınırları tartışılacaktır.

Osmanlı Kanunnameleri ve Şeyhülislamların Fetvalarında Nikahın Tescili

Abdullah Deri, Atatürk Üniversitesi

Bu çalışma, Osmanlı hukuk sisteminde nikâh akdinin ve tescilinin fıkhî, idarî ve toplumsal boyutlarını incelemektedir. İslam hukukunun temel prensiplerinden hareketle şekillenen Osmanlı evlilik anlayışı, bireylerin karşılıklı rızasına dayanan özel bir sözleşmeden öte, kamu düzenini ilgilendiren kurumsal bir işlem hâline gelmiştir. Hanefî mezhebine göre icap, kabul ve şahitlik esas alınsa da Osmanlı uygulamasında kadı izni ve tescil gibi idarî düzenlemelerle bu akde resmiyet kazandırılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren gelişen uygulamalar, kanunnameler ve fetvalar aracılığıyla desteklenmiş; nikâhın mahkeme kayıtlarına geçirilmesi bir idarî gelenek hâline gelmiştir. Bu çalışma, nikâhın yalnızca dinî bir vecibe değil, aynı zamanda sosyal istikrarı sağlayan hukukî bir kurum olarak Osmanlı toplumunda nasıl yapılandığını ortaya koymaktadır.

Devlet Kontrolünde Olmaksızın Yapılan İmam Nikâhlarının Oluşturduğu Hukukî Problemler ve Çözüm Önerisi

Oğuzhan Kundak, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile 17 Şubat 1926 tarihinde Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylelikle aile hukukuna ilişkin Osmanlı döneminden farklı olarak tek eşlilik, resmi nikâh sözleşmesi, evlenme yaşı, boşanma, miras eşitliği vb. birçok şeydeki usul ve esaslar değişmiştir. İlgili tarihten günümüze kadar ülkemizdeki evliliklerin genel olarak iki şekilde yapıldığı gözlemlenmektedir. Birincisi; tarafların resmi nikâh akdi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde imamlara nikâh kıyma yetkisinin verilmesiyle dînî nikâh olarak ifade edilen imam nikâhını icra etmeleridir. İkincisi ise birlikteliklerini dinen meşrû hale getirmek fakat buna resmiyet kazandırmamak isteyenlerin veya çok eşliliğin yasak olması sebebiyle birden fazla kadınla evli olma tercihinde bulunanların yaptığı imam nikâhıdır. Resmi nikâhtan önce yapılan ve resmiyete kavuşturulmadan kıyılan imam nikâhlarının hukukî, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel olarak telafisi mümkün olmayan problemlere sebebiyet verdiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte resmi nikâh akdinin taraflara başta adaletsiz miras taksimi, sınırsız nafaka uygulaması, boşanamama, mahkemelerin gereksiz bir şekilde uzun sürmesi vb. külfetler yüklediği görülmektedir. Bu çalışmada imam nikahının genel olarak bağlayıcılık, sosyal güvenceden mahrumiyet, nesep, nafaka, tazminat, miras, vatandaşlık, ikamet ve kanuni ihlaller gibi hususlarda ortaya çıkardığı hukukî problemlere yer verilmiş ve çözüm önerisinde bulunulmuştur. Netice itibariyle resmi nikâhın getirdiği adaletsiz külfetin şimdilik evlilik sözleşmesi yapılarak giderilmesi, kanunda herhangi bir müeyyidesi bulunmayan devlet kontrolünde olmaksızın kıyılan imam nikâhlarının caydırıcı nitelikte cezaî yaptırımlarla yasaklanması ve bu noktada toplum bilincinin ve denetimlerin artırılması, literatürde ve uygulamada görülen farklı yorum ve çözüm arayışları içerisinde daha fazla öne çıkan bir yaklaşım olarak önerilmiştir.

Osmanlı Hukukunda Zinaya Teşebbüste Saldırganın Öldürülmesi

Şaban Kütük, İstanbul Üniversitesi

Bu çalışma 16. Yüzyıl Osmanlı hukukunda zinaya teşebbüs eden saldırganın bizzat mağdur veya mağdurun yakını tarafından öldürülmesi konusunu ele almaktadır. Hanefi fukaha kocanın karısı ile zina eden erkeği ve karısını, öldürme dışında başka bir yolla bu eylemden vazgeçirememesi halinde kadın ve erkeğin öldürülmesine cevaz vermiştir. Bu durumda veresenin kâtile kısas uygulanması talebi geçerli kabul edilmezken diyet talebi ise devam etmektedir. Osmanlı'da özellikle şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvalarında, diyet talebi de dahil olmak üzere hakimlerin bu türden davalara bakmasını yasaklayan pek çok padişah emrine atıf mevcuttur. Ebussuud'un saldırganın ehl-i fesat olması halinde mağdur kadının iddialarının şahitsiz kabul edileceği yönünde fetvaları vardır. Çalışmada, meselenin mezhebin erken dönemden itibaren füru yazınında nasıl geliştiği ve Osmanlı döneminde geçirdiği değişimler ortaya konulacaktır.

Devlet Başkanının Tayininde Bir Lüzum Şartı Olarak Neseb Kriteri: Hilâfetin Kureyşîliği Bağlamında Tarihî Bir İnceleme

Zeynep Büşra Beşikçi, İstanbul Üniversitesi

Dinî değerleri muhafazanın yanı sıra Müslüman toplumların idaresinden de sorumlu bir şahsiyet olarak devlet başkanının taşıması gereken nitelikler, İslam siyaset düşüncesinin en temel meselelerinden birini meydana getirir. Bu özellikler arasındaki Kureyş kabilesine mensubiyet ise, "Halifeliğe ehil olabilmek için Kureyşîlik yeterli midir yoksa ehl-i beyte de mi dahil bulunmak gerekir?" ve "Halife açısından Kureyşli olmak ontolojik bir üstünlük müdür yoksa Kureyşîlik halifeye yalnızca işlevsel bir meziyet mi kazandırır?" soruları merkezinde, -(Şia'nın imama epistemik bir kaynak değeri de yüklemesi dışında) siyasî meşruiyetin altın kriterlerinden biri ve siyasal otoriteyi temellendirmenin esaslı bir aracı olarak telakki edilerek- fıkıh, siyaset ve kelâm eserlerinde inceleme konusu yapılmış, bazı tefsir kitaplarında da temas düzeyinde ele alınmıştır. Nitekim söz konusu literatürde Kureyşîlik, çoğu vakit mezhepsel mülahazalar etrafında yahut bazı ideolojik kabuller ve stratejik hedeflere dayanarak ilgili hadisin lafzına sıkı sıkıya bağlı kalınıp vazgeçilmez bir kriter olarak takdim edilmiştir. Bağdat merkezli Abbasî hilafetinin zayıflamaya başlamasından itibaren ise, hilafeti temsilî bir makam seviyesinde konumlandırmak yerine fiilen muktedir yönetimi, müslümanların en üst siyasî mercii olarak tanımlamayı mümkün kılacak bir tarzda; Kureyşîliğe dair şartın maksadını ön plana çıkarmak suretiyle pekiştiren birtakım yorumlara müracaat edilmiş, böylelikle söz konusu kriteri esnetme ve hatta aşmaya yönelik çabalar rastlanır hale gelmiştir. Bu tebliğ, devlet başkanının esasen Kureyşli olması gerektiğine dair genel kabulün, sınırları Abbasîler devrinden başlayıp Cumhuriyet dönemine kadar uzanacak bir şekilde ve temsil gücü yüksek kabul edilen bazı isimler üzerinden, hangi kaygılara dayalı olarak nasıl ele alındığına ve ilgili konudaki münakaşaların tarihî seyrine dair özlü bir bakış sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel iddiası, Müslüman düşünürlerin devlet başkanının tayininde bir lüzum şartı olarak tespit edilmiş nesebin tesirinin belirlenmesi hususunda, -hilafetin kaldırılmasına doğru evrilen süreç ve devamında etkin bazı şahıslar hariç tutulursa- hem olanı dikkate alarak hem olması gerekene ilişkin perspektifler ortaya koyarak tarihî gidişata ahlâken ve hukuken yön verme amacıyla bazı teşebbüslerde bulundukları ve bu gidişatın teorik zeminini de inşa ederek onu mâkul bir çerçeveye oturtmaya çalıştıklarıdır.

Kayıp Bir Halkanın İzinde: Ṭaḥâvî'nin el-Muḫtaṣar'ındaki Rivayet Zincirlerinin Tahlili

Azat Sarsenbaev, İstanbul Üniversitesi

Hanefî mezhebinin kurucu imamlarına daha yakın dönemde yaşamış olmakla birlikte, hem fakih hem de muhaddis kimliğiyle öne çıkan Ebû Caʿfer et-Ṭaḥâvî (ö. 321/933) tarafından kaleme alınan *el-Muḫtaṣar*, Hanefî fıkıh geleneği içerisinde müstesna bir konuma sahiptir. Hanefi mezhebi literatüründe "muḫtaṣar" türünün ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen ve kaviller bakımından zengin içeriğe sahip olan bu eser, özellikle klasik dönem şârihlerinden Cessâs ve bazı diğer âlimler tarafından şerhedilmiş; bu şerhlerde Ṭaḥâvî'nin aktardığı kimi görüşlerin sened temeli hakkında tereddütler dile getirilmiş ve bu rivayetlerin menşeine dair belirsizliklere işaret edilmiştir.

Bu bağlamda, klasik İslam metinlerinin ilmî neşrinde yazma nüshaların dikkatli, karşılaştırmalı ve bağlamsal şekilde incelenmesinin ehemmiyeti bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Zira ilmî neşir faaliyeti sadece lafzî doğruyu tespit etmeyi değil; aynı zamanda metnin yapısal bütünlüğünü, iç mantığını ve müellifin ilmî muradını korumayı da hedeflemelidir. Yazmalara müracaat edilmeksizin veya yüzeysel yaklaşımlarla gerçekleştirilen neşirler, metnin tarihî konumunu tahrif edebilecek nitelikte eksiklikler barındırabilir.

Modern dönemde Efġānî neşriyle akademik çevrelere kazandırılan ve onun temelinde yeniden basılmaya devam eden *el-Muḫtaṣar*'ın mevcut baskılarında yer almayan, ancak bir yazma nüshanın sonunda bulunan ilave bir bölüm, bu açıdan özel bir öneme sahiptir. Bahse konu bölümde Ṭaḥâvî, eserde zikredilen kavillerin Hanefî mezhebinin kurucu imamlarına hangi rivayet yolları vasıtasıyla ulaştığını açık bir biçimde ortaya koymakta; bununla birlikte zâhirü'r-rivâye grubuna dâhil bazı eserlere ve erken dönemde mezhebin nakline dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu parça, Mısır havzasında teşekkül eden Hanefî fıkıh geleneğinin oluşum sürecine ışık tutmakta, ayrıca rivayet geleneğinin mezhebin nakli aşamasında nasıl tatbik edildiğini ve *el-Muḫtaṣar*'ın yazılmasında ne tür kaynaklara odaklanıldığını ortaya koymaktadır.

Söz konusu bildiride, bu yazma parça merkeze alınarak Ṭaḥâvî'nin kullandığı rivayet zincirleri, onun diğer eserlerinde yer alan benzer isnad yapılarıyla mukayeseli biçimde analiz edilecek; bu sayede hem Ṭaḥâvî'nin mezhep içi rivayet silsileleri hem de Hanefî fıkhının erken dönem kaynak teşekkülü hakkında yeni tespitlerde bulunulacaktır. Çalışma, klasik fıkıh metinlerinin yazmalara dayalı yeniden değerlendirilmesinin, fıkıh tarihi araştırmalarına sağlayabileceği katkıyı örnek bir vaka üzerinden göstermeyi amaçlamaktadır.

Zemahşerî'nin Usûl Anlayışı

Fatma Solaker, Diyanet İşleri Başkanlığı

"Zemahşerî'nin Usûl Anlayışı" başlığını taşıyan makalenin odak noktasını Zemahşerî'nin *Keşşâf* adlı eseri oluşturmaktadır. Arapça'nın fesahat ve belâgatını ortaya koyması ile tanınıp bilinen ve yazıldığı günden itibaren kendisinden sonraki hemen hemen tüm Müfessirlere ilham kaynağı olan *Keşşâf* adlı eser, ahkam ayetlerin yorumlanmasında fıkıh usulü perspektifinde incelenmiştir. Fıkıhta Hanefî mezhebine mensup olan Zemahşerî'nin -her ne kadar i'tizalî mezhebi ile iftihar etse de- ufku geniş bir âlim olmasından mütevellid mezhep taassubiyeti göstermemesi ve aynı zamanda ahkamın daha iyi anlaşılması hususunda göstermiş olduğu yoğun çaba takdire şayandır. Öyle ki, *Keşşâf* tefsirinde özellikle ahkam ayetlerinden hüküm istinbât edilirken olmazsa olmaz delil konumunda olan fıkıh usûlü Zemahşerî tarafından başarılı bir yöntemle kullanmıştır. Eserin birçok yerinde Zemahşerî'nin Ebû Hanîfe ve öğrencilerine muhalefet ettiğini, kimi yerde onlarla aynı görüşte olduğunu, fakat genellikle mezhep içi tercihlerinde bağımsız bir tutum takındığını gözlemledik. Mezhebî tartışmaların hâkim olduğu konularda ise, "şayet dersen ki-derim ki" metodunu kullanması fıkhî istidlâlinin inceliklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Zemahşerî, genel olarak istinbât açısından Hanefî usulcûlere tâbi olduğu, buna karşılık verdiği bazı hükümlerde hadisi kıyasa öncelemesi bakımından Ebû Hanîfe ve ashabına muhalefet ederek tercihte bulunur. Aynı zamanda birbirine zıt görünen hadisleri cemetmek suretiyle yeni bir metod takip ederek bazı meselelerde tercihte bulunur. Bu makalede, Zemahşerî'nin tâlî delillerden olan istihsân delilini kullanıp kullanmadığı tartışma konusu edinilmiştir. Yine makalede, ibadetler bahsinde usûl kaidelerinin daha az yer alacağı varsayımından hareketle, daha çok muamelat hukuku ile ilgili hükümler fıkıh usulü bağlamında izah edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Zemahşerî'nin hayatına, hocaları ve öğrencilerine yer verildikten sonra yaşadığı çağdaki ilmî ortama ve çağdaşlarına değinilmektedir. İkinci bölümde, Zemahşerî'nin usûl hakkındaki görüşleri, örnekler üzerinden ne şekilde aktarıldığı ve değerlendirme yapıldığı incelenerek usûle dair ifade ve ibâreler tespit edilmeye çalışılmıştır. Makalenin son kısmında ise, Zemahşerî'nin fıkıh usulü ve içtihattaki yeriyle ilgili değerlendirmeler yer almaktadır.

Allah Nasıl Söyler?: Tevakkuf ve Umum/Zahir Tavırlarına Giden Yolda İlahi Hitabın Nüzulüne Dair İki Farklı Anlatı

Mustafa Tanrıver, İstanbul Üniversitesi

İlahi hitabın, tarihin belli bir zamanında bir diyalog (muhâtabe/hitâb) olarak var olması, söylem sahibi ve muhataplar arasında gerçekleşen bir iletişim olduğu anlamına gelmektedir. Bu iletişimde, ilahi hitabın alıcıları konumundaki melek veya peygamberlerin, söylemi alımlaması hususunda belirgin bir sorun göze çarpmazken söylem sahibinin nasıl söylediği, hitabın kaynaktan ilk alıcıya hangi surette ulaştığı ve dolayısıyla nasıl anlaşılması gerektiği noktasında kritik bir rol oynamıştır. Fıkıh usulü literatüründe, Allah'ın nasıl söylediğine dair, kelam ilminden transfer edilen iki açıklama modeli dikkat çekmektedir. Eşari kelamcı ve usulcü Bâkıllânî ile Mutezili kelamcı ve usulcü Mankdîm'in eserleri üzerinden incelenecek bu modeller, aktarımın ilk halkasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle farklılaşmaktadır.

Bâkıllânî'ye göre, Allah vasıtasız olarak Cebrail'e kadim kelamıyla hitap ettiğinde, Cebrail zorunlu olarak Allah'ın muradını anlar. İkinci halkada ise Cebrail, aldığı bu vahyi Hz. Peygamber'in bildiği ve konuştuğu bir dilde (Kur'an) ona eda ederken, vahiy kaynaklı ancak Kur'an olmayan unsurlarla hitabın ayrıntılarına dair bilgiler verir. Bu modelde tarafların birbirini müşahede etmesi, diyaloğun insanlar arası iletişimden farkını ortadan kaldırır ve muradı zorunlu olarak bilmeyi mümkün kılar. Dolayısıyla ikinci halka için geçerli olan hususların çoğu üçüncü halka (Hz. Peygamber'den sahabeye) için de geçerlidir. Bu yaklaşıma göre, Kur'an veya genel anlamda dil muradı tek başına aktaramadığı için, daima ilave unsurlarla (çeşitli lafızlar, tekitler, işaretler, remizler, emareler) desteklenmiştir. Bu bağlamda, bir hitabın zahirine bakarak hemen muradın tespit edilmesi yöntemsel olarak doğru kabul edilmez; sahabeye ulaşana dek hitaba eşlik eden yardımcı unsurların dikkate alınması zorunludur. Literatürde bu tavır vakıf veya tevakkuf olarak adlandırılır. Mankdîm ise, Allah'ın ezelde bir kelam sıfatına sahip olmadığı gerekçesiyle kelimenin gerçek anlamıyla konuşmadığını, aksine muradını taşıyan sözler yarattığını savunur. Bu nedenle, ilk halkada Cebrail'in vahiy olarak aldığı tek şey sözlü vahiy yani Kur'an'dır. Kuran'ın yanında kadim kelamdan ibaret olup Kur'an olmayan, görsel veya işitsel yardımcı unsurlar da bulunmaz. Ayrıca, Cebrail'in Allah'ı görmesi mümkün olmadığı için muradın anlaşılmasında bir zorunluluktan söz edilemez. İkinci ve üçüncü halkalarda da durum pek farklı değildir; Cebrail ve Hz. Peygamber, Kur'an'ı aldıkları şekilde bir sonraki tabakaya iletirler. Bu modele göre, yalnız var olan ve o şekilde aktarılan Kur'an, anlamını ifade etmede başka bir şeye muhtaç olmadan kendi kendine yeterli olmalıdır. Dolayısıyla yapılması gereken, Kur'an'ın zahirine güvenmek ve aksini gösteren bir durum olmadığı sürece zahirin Allah'ın muradını yansıttığını kabul etmektir. Bu tavır literatürde zahir veya umum görüşü olarak bilinir.

Çağdaş Fakih Muhammed Takî el-Osmânî'nin Neo-Klasik Fıkıh Yöntemi

Abdullah Küskü, İSAM

Hint-Alt Kıtası fakihlerinden Muhammed Takî el-Osmânî baskın bir yönüyle fıkıhçı bir diğer yönüyle hadisçidir. Erken gençlik döneminden beri fıkıh ve hadis metinleri okutan, çağdaş fıkıh meseleleri üzerinde çalışan, fetva veren ve uluslararası fıkıh konseylerine tebliğler sunan Osmânî, fıkıh çalışmalarında klasik fıkıh yöntemini takip etmiştir. Birçok fetvasında tahric yaptığı görülmüş, mezhepler arası mukayeseli fıkıh çalışmalarında tercihlerde bulunmuştur. Hazırladığı fetva usulü eseri, fürû fıkıh kitapları ve modern problemlere ilişkin fıkhî çözümler ürettiği fıkıh çalışmalarıyla tanınan Osmânî'nin fıkıhçı kişiliği uluslararası çapta bilinmektedir. Ülkesinde anayasa mahkemesi üyesi ve yargıç olarak da çalışan Osmânî hem fıkha hem de modern hukuka vakıf birisidir. Telif ettiği fıkıh metinlerindeki yöntemi, geliştirerek yayınladığı Hanefi mezhebine ait fetva usûlü eseri, bedil/başlığı altında geliştirdiği alternatif fıkıh çözümlemeleri ve dört mezhebin içtihatlarına ilişkin tutumu onun klasik fıkıh yöntemini aştığını ve çağdaş bir yeni yöntem geliştirdiğini göstermektedir. Onun bu yöntemine ben, ilk kez başlıkta kullandığım üzere "Neo-Klasik Fıkıh Yöntemi" isimlendirmesinde bulundum. O bu yöntemi ile kaleme aldığı fıkıh araştırmalarını uluslararası fıkıh konseylerine sunmuştur. Çağdaş İslâm hukukçuların tartışmaları sayesinde bu yöntemini geliştirmiştir. Kendisi fıkıh konseylerine üye olduğu, katılım finansların denetleme kurullarına başkanlık yaptığı ve ülkesinde katılım finans kurucusu olduğu için özellikle İslâm iktisadına ilişkin geliştirdiği alternatif fıkıh çözümlemelerinin tatbik edilmesine imkân bulmuş birisidir. Pakistan'da yargıçlık yaptığı, anayasa mahkemesi üyeliğinde bulunduğu için de birçok kanunun İslâmîleştirilmesi konusundaki hazırladığı taslaklar dikkate alınmış, bazıları resmi kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Bu bakımdan onun İslâm iktisadı, aile hukuku, ceza hukuku diğer meselelere ilişkin fetvaları uygulama imkânı bulmuş, Neo-Klasik Fıkıh Yöntemi'nin sağlaması yapılmıştır. Bu yönteme ilişkin kendisiyle yakın bir zamanda İstanbul'da şifahi yolla yaptığım mülakata da değineceğim Osmânî hakkındaki bu tebliğimde onun kısa biyografisini verecek, fıkıh eserlerini tanıtacak ve onun Neo-Klasik Fıkıh Yöntemini inceleyeceğim. Ortaya koyduğu fıkhî mirasın hangi geleneğe dayandığını ve fıkıh yöntemini anlamak için doğup büyüdüğü sosyal çevreye ve kendilerinden etkilendiği ve izlerini takip ettiği kişi ve kurumlara da değineceğim.

15. ve 16. Asır Bursa Şer‘iyye Sicilleri’nde Temsil Hukukunun Kapsamı

Bünyamin Bulutlu, Marmara Üniversitesi

Temsil, bir işin başkası ad veya hesabına yerine getirilmesidir şeklinde tarif edilir. Bu yönüyle temsil hukuku, hukukun asıl amacı olan hayatı düzenleyip kolaylaştırma amacının gerçekleştirilmesindeki önemli normlardan birisidir. Bu sebeple de temsil, geçmişten beri her hukuk sisteminde farklı isimler ve teorilerle kısmen de olsa kendisine yer bulmuştur. Fıkıh, ilk zamanlardan beri temsilin çokça ve çeşitli yönleriyle kullanıldığı bir hukuk sistemidir. Temsil hukukunun teorisi fıkıhta çoğunlukla vekalet üzerinden işlenmiştir. Vekalet yanında kefalet, velayet ve vesayet gibi çeşitli temsil uygulamaları kullanılmıştır. Ayrıca fuzuli ve havale gibi kısmen temsil sayılabilecek uygulamalar da söz konusudur.

Hukuk, kitaplardaki teorisi yanında devletlerin mahkemelerde uygulaması ile de gelişen ve toplumun sorunlarına çözümler üreten yapısı sebebiyle temsil hukukunun da pratikle gelişimini görmek önem arz etmektedir. Osmanlı Devlet’ti adına mahkemelerdeki vakaların kaydedilip bize ulaştığı ve temeli fıkha dayanan bir hukuk sistemine sahiptir. Bu sebeple Osmanlı şer‘iyye sicilleri temsil hukukunun teori ve pratiğini bir arada görebileceğimiz mühim kaynaklardır. Günümüze ulaşmış olan sicillerin en eskileri 15. yy ortalarından başlamaktadır. 15 ve 16. Yüz yıllar Osmanlı Devleti’nin en gelişmiş dönemi olması ve kozmopolit yapısını sebebiyle Bursa şehri temsil hukuku açısından araştırılmaya değer görülmüştür.

Temsil hukuku, Osmanlı Devleti’ndeki kurumlar ile gelişmiş ve teoriden farklılıklar göstermiştir. Bunlar vakıflar veya vesayet gibi belli meselelerde fıkhi farklılıklar göstermekle beraber. Nezaret gibi fıkha tamamen yeni kazandırılmış kurumlar da olabilmektedir. Bunun yanında vesâyet gibi bazı alanlarda farklı tercihler ve uygulamalar da söz konusudur. Bu gibi durumlar ile fıkhın Osmanlı Devleti’nde gelişimi ve dönüşümü hem vakıflar gibi kurumlarda hem de kadıların tasarruflarında müşahade edilecektir.

Çalışma, temsil hukukunun yerini ve Bursa şer'iyye sicillerinde temsilin somut uygulama örneklerini inceleyerek, Osmanlı Devleti'nde vakıflar, nezaret ve kadılık gibi kurumların hukukla nasıl iç içe işlediğini ve ihtiyaçlara nasıl çözümler üretildiğini ortaya koymayı amaçlıyor. Bu çalışma, Osmanlı hukuk tarihi çalışmalarına katkı sağlamayı, fıkhın teori ile uygulama arasındaki ilişkiye somut örnekler sunmayı ve temsilin Osmanlı uygulamasını ortaya çıkarmayı hedefliyor.

Reinterpreting Testimonial Inequality: A Study of Qur'anic Verse 2:282 and Its Legal Application in Pakistan

Shabnaz Moswali Khan, The Institute of the Ismaili Studies, London and SOAS, University of London

Despite significant advancements in women's socio-economic participation across Muslim-majority societies, certain legal frameworks continue to reflect patriarchal norms that undermine gender equality. A salient example is the treatment of women's testimony in financial transactions, particularly in Pakistan, where Article 17 of the Qanun-e-Shahadat (Law of Evidence) restricts female testimonial capacity by relying on a traditional interpretation of Qur'anic verse 2:282. This verse prescribes two male witnesses or one male and two female witnesses, "so that if one of the women errs, the other can remind her," a formulation often invoked to justify testimonial disparity in legal practice. This paper critically interrogates the exegetical, jurisprudential, and legal readings of verse 2:282 through a multidisciplinary methodology that incorporates feminist legal theory, Islamic legal hermeneutics, and gender-sensitive tafsir. It draws upon the works of both classical and contemporary exegetes to challenge literalist and decontextualized readings that underpin discriminatory legal provisions.

The research employs a contextualist interpretive and gender equality framework, situating Qur'anic injunctions within their socio-historical milieu to propose a reformist reading aligned with the Qur'an's ethical principles of justice ('adl) and equity (qist). In addition to textual and legal analysis, the study incorporates qualitative fieldwork, including in-depth interviews with 10 Muslim working women in Pakistan. These interviews aim to explore how testimonial inequality is experienced, interpreted, and contested by women actively engaged in the financial and professional sectors. Using Pakistan as a case study, this paper examines the operationalization of verse 2:282 in statutory law and judicial decisions, arguing for its re-evaluation in light of maqāṣid al-sharīʿa (objectives of Islamic law) and gender justice. The study contributes to ongoing debates on Islamic legal reform, the transformative potential of Qur'anic hermeneutics, and the reconfiguration of gender norms in modern Muslim societies.

Türkiye'de Tahkim Uygulaması ile İngiltere'deki İslamî Tahkim Pratikleri Arasında Mukayese

Hakan Aydın, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İnsanlar arasında meydana gelen hukukî anlaşmazlıkların çözümü için üçüncü bir kişi veya kişilerin hakem tayin edilmesine tahkim denmektedir. Tahkim uygulaması insanlık tarihinde çok eskilere dayanır. Kaynaklara bakıldığında Hint, Yunan, Roma, Sümerler ve Ortaçağ medeniyetlerinde tahkim uygulamasına başvurulduğu görülmektedir. Tahkim uygulaması, İslam öncesi hicaz bölgesinde de oldukça yaygın şekilde kullanılmaktaydı. O dönemlerde Hicaz bölgesinde merkezi bir otorite bulunmadığından dolayı her kabilenin ileri gelen büyükleri hakem görevi görür ve insanların hukukî problemlerine çözüm üretirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de Peygamberlik gelmeden önce Mekke'de hakemlik görevi yapmıştır. İslam'dan sonra da tahkim uygulaması kullanılmaya devam etmiştir. Siyer ve İslam tarihi kitaplarında bu durumun örneklerini çokça görmekteyiz. Tahkim konusu fıkıh kitaplarında "tahkim" başlığı altında yer almaktadır. Son dönemlerde ise tahkim ile ilgili olarak müstakil eserler kaleme alınmıştır. İslamî terminolojide tahkim diye isimlendirilen bu konu Türk hukukunda da aynı isimle kullanılmıştır. Bu çalışmada Türkiye'deki tahkim uygulaması ile İngiltere'de bulunan Şeriat Konseylerinde ve İslam Tahkim Mahkemelerindeki tahkim pratiklerini inceleyerek mukayese yapacağız. Türkiye'de uygulanan tahkim uygulaması İngiltere'deki İslamî tahkim uygulamaları arasında benzerlikle olduğu gibi birçok farklılık da bulunmaktadır. Türkiye'deki tahkim sistemi, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanunlar, tahkim yargılamasının geçerliliği, tahkim yargılamasının usulü, hakemlerin atanması ve tahkim kararlarının icrası gibi konuları içermektedir. Bunun yanında Türkiye'nin de taraf olduğu New York sözleşmesi, yabancı tahkim kararlarının tanınması ve uygulanması konusunda uluslararası bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren tahkim merkezlerinin en meşhurları şunlardır: İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC), İstanbul Ticaret Odası Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (İTOTAM), TOBB Tahkim Kurulu ve Türkiye Barolar Birliği Tahkim Merkezi. Bu merkezler genel tahkim kurallarına uygun şekilde kendi belirlemiş oldukları tahkim kuralları çerçevesinde faaliyet yürütmektedirler. Ayrıca bu kurumların her birisi farklı sektörlerde uzmanlaşmış olmalarından dolayı, genellikle belirli davalara ağırlık vermektedirler. Her kurumun kendine özgü hakem atama ve duruşmaların düzenlenmesine dair kuralları vardır. Ülkemizde tahkim kararları bağlayıcı niteliktedir. Ancak taraflar isterlerse tahkim kararlarını mahkemeye taşıyıp kararın iptalini isteyebilirler. İngiltere'de ise İslamî tahkim uygulanmasının yürütüldüğü iki farklı kurum vardır. Bunlar Şeriat Konseyleri (Sharia Councils) ve İslam Tahkim Mahkemeleri (Muslim Arbitration Tribunal)dir. Bu iki kurum, İslamî çerçevede tahkim usulü uygulamaktadır. Şeriat konseylerinin verdiği kararlar resmi açıdan bağlayıcılık ifade etmezken İslam Tahkim Mahkemelerinin verdikleri kararlar bağlayıcı niteliktedir. Türkiye'de olduğu gibi taraflar tahkim mahkemesinin verdiği kararı mahkemeye taşıyarak iptal ettirebilirler.

SESSION 1: WAQF, EDUCATION, AND THE STATE

Waqf in the Crosshairs: Judicial Activism, Constitutional Secularism, and the Legal Fate of the Waqf Institution in India

Sirajuddin Shaikh, Darul Huda Islamic University

Waqf being the Islamic Islamic legal institution, occupies a central position in the maintenance of religious, educational and welfare works of Muslim folks. In contemporary secularism, however, its governance may be a point of legal contest- in particular in contexts in which state interests bump up against the control of religion. India, a major waqf ecosystem of more than 870,000 registered properties on 940,000 acres, has in the recent past been the center of heated legal and political contention in terms of large-scale land grants, control of sovereignty and claims of ownership. In April, the Waqf (Amendment) Act, 2025, was adopted, which brought even more changes: the removal of the principle of waqf recognition by the user, strengthened registration standards, the introduction of the role of adjudicator of ownership to state bodies. The positive forces claim that such reforms are dealing with inefficiencies, corruption, and unexploited economic opportunities, but are an attempt to overreach the constitution that will risk the minority rights under articles 25-30. Objections also revolve around potential abrogation of up to 400,000 historic waqf properties and the loss of religious institution autonomy.

This paper will look into these developments using a doctrinal and constitutional prism. It attempts to:

1. Discuss the existing judicial and legislative issues facing waqf in India,

2. Analyze the way an Islamic law of waqf and secular constitutionalism apply,

3. Compare legal solution in India with that of other Muslim and secular states,

4. Develop balanced policy suggestions as to how to reconcile transparency with religious freedom.

The paper establishes a contribution to the international debate on waqf by assigning the Indian example within the larger contest between the state and religious foundation.

Waqf and the Architecture of Educational Continuity: Sustaining Islamic Learning Traditions in Malabar, South India

Mansoor Ponnachathil, Darul Huda Islamic University

The role of the Waqf institution in supporting and transmitting Islamic knowledge throughout Islamic history is inevitable. More than a mere financial mechanism, Waqf served as a civilizational foundation that sustained and secured the autonomy and evolution of the Islamic educational tradition of the Malabar region of South India. This study aims to inquire about the contribution of Waqf in the formation of a sustainable Islamic scholarly tradition in Malabar, highlighting its historical roots, institutional frameworks, and the role it played in strengthening the role of Ulama as a religious authority and intellectual within the community.

The study traces the formation of Waqf-supported Islamic educational institutions from the pre-modern era to the post-modern period. Highlighting the evolution of Islamic educational institutions from Masjid-based Palli Dars to the more institutionalized madrasas, Arabic, and da'wa colleges which emerged as vibrant learning hubs in the region. The paper explores how Muslim communities in the area, grounded in indigenous socio-religious dynamics and transoceanic scholarly networks—especially with the Hadhrami, Yemeni, and Hijazi worlds—established and maintained endowments to support religious education in all aspects. Simultaneously, These Waqf-funded educational institutions functioned as learning centers and custodians of theological, juridical, and Sufi traditions which distinctively adapted to the cultural fabric of Malabar.

Furthermore, the study explores the mechanisms through which Waqf ensured educational sustainability by providing stipends for students and salaries for teachers, and establishing libraries, and infrastructural facilities which led to the flourishing of an environment where Islamic educational tradition could thrive far from royal patronages. It also examines the transformation witnessed in the colonial and post-colonial periods from classical educational methods to modern educational models without compromising traditional epistemologies.

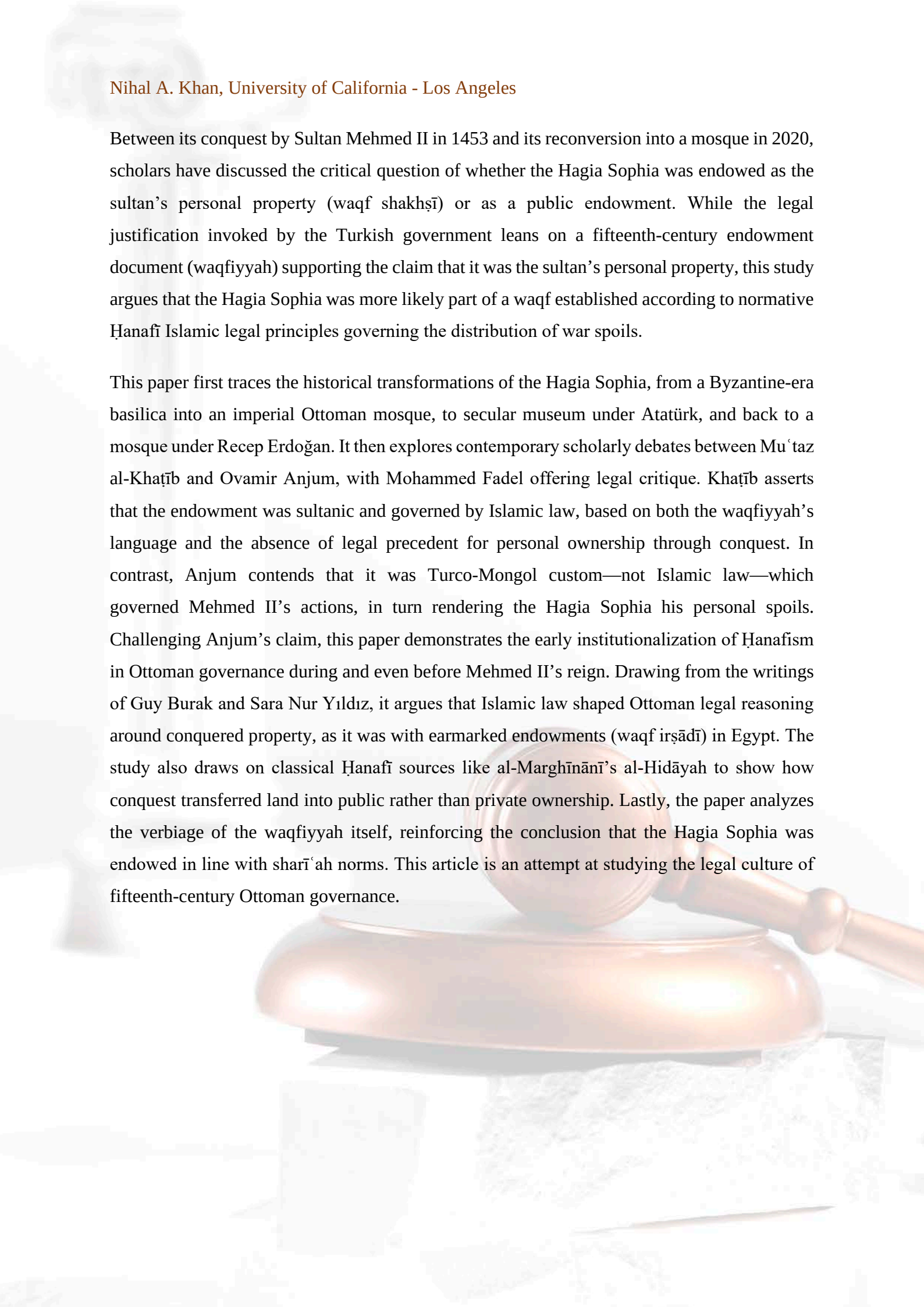
The research substantiates that the Waqf-based educational ecosystem in Malabar underpinned community initiative, religious responsibility, and the intellectual vitality of people. By placing the Malabar region in the broader framework of Islamic educational history, the study highlights the Waqf as a resilient institution for civilizational preservation and renewal across shifting historical contexts.

The Hagia Sophia: Between Sultanic Property and Public Endowment

Nihal A. Khan, University of California - Los Angeles

Between its conquest by Sultan Mehmed II in 1453 and its reconversion into a mosque in 2020, scholars have discussed the critical question of whether the Hagia Sophia was endowed as the sultan's personal property (waqf shakhṣī) or as a public endowment. While the legal justification invoked by the Turkish government leans on a fifteenth-century endowment document (waqfiyyah) supporting the claim that it was the sultan's personal property, this study argues that the Hagia Sophia was more likely part of a waqf established according to normative Ḥanafī Islamic legal principles governing the distribution of war spoils.

This paper first traces the historical transformations of the Hagia Sophia, from a Byzantine-era basilica into an imperial Ottoman mosque, to secular museum under Atatürk, and back to a mosque under Recep Erdoğan. It then explores contemporary scholarly debates between Muʿtaz al-Khaṭīb and Ovamir Anjum, with Mohammed Fadel offering legal critique. Khaṭīb asserts that the endowment was sultanic and governed by Islamic law, based on both the waqfiyyah's language and the absence of legal precedent for personal ownership through conquest. In contrast, Anjum contends that it was Turco-Mongol custom—not Islamic law—which governed Mehmed II's actions, in turn rendering the Hagia Sophia his personal spoils. Challenging Anjum's claim, this paper demonstrates the early institutionalization of Ḥanafism in Ottoman governance during and even before Mehmed II's reign. Drawing from the writings of Guy Burak and Sara Nur Yıldız, it argues that Islamic law shaped Ottoman legal reasoning around conquered property, as it was with earmarked endowments (waqf irṣādī) in Egypt. The study also draws on classical Ḥanafī sources like al-Marghīnānī's al-Hidāyah to show how conquest transferred land into public rather than private ownership. Lastly, the paper analyzes the verbiage of the waqfiyyah itself, reinforcing the conclusion that the Hagia Sophia was endowed in line with sharīʿah norms. This article is an attempt at studying the legal culture of fifteenth-century Ottoman governance.

Nikah-Only Marriages and Muslim Women in the UK: A Hanafi Legal Analysis of Recognition, Rights, and Reform

Samim Aktar, Darul Huda Islamic University

A growing number of Muslim women in the United Kingdom are entering nikah-only marriages, which are Islamic matrimonial contracts and religious unions conducted without formal civil registration of the UK. While these marriages are valid under classical Hanafi law, they lack recognition under UK family law. This situation leaves women without legal protection in cases of divorce, domestic abuse, property disputes, or child custody. This paper argues that continued reliance on classical rulings without adjusting to modern legal contexts causes structural harm, particularly for women, and contradicts the higher objectives of Islamic law. These marriages raise complex issues around legal recognition, rights, and reform, especially when analyzed through the lens of Hanafi jurisprudence and the lived experiences of Muslim women in the UK.

This paper draws on key Hanafi texts, such as al-Hidaya by al-Marghinani, Mukhtasar al-Quduri, Radd al-Muhtar by Ibn Abidin, and Fatawa ‘Alamgiri, to re-examine the foundational requirements of marriage in the Hanafi school. Although these texts do not require state registration, they stress the importance of public acknowledgment, protection of rights, and prevention of harm. The lack of legal options in non-Muslim countries like the UK creates a significant legal gap that classical jurists could not have predicted.

Using a doctrinal and socio-legal approach, the paper reviews British legal cases like Akhter v. Khan (2018), along with UK-based fatwas and case reports, to highlight the legal vulnerability of women in unregistered marriages. It then applies Hanafi usul al-fiqh tools, such as istihsan (juristic preference), maslahah mursalah (public interest), and sadd al-dhara’i (blocking legal harm), to suggest a legally grounded reform. This involves classifying civil registration as a shart takmīlī (complementary condition) for nikah in secular settings.

This proposal maintains the integrity of Hanafi fiqh while responding to modern minority contexts. It calls on Islamic scholars, imams, and institutions in the West to avoid performing nikah without prior or simultaneous civil registration. The reform aligns with the maqasid, particularly in protecting women, wealth, and family structure, and it addresses a serious gap between legal theory and real-life situations. This paper offers a juristically sound, socially responsive, and practical Hanafi framework for tackling one of the most pressing Islamic legal issues facing Muslims in the West today.

Fiqh in Minority Contexts: Rethinking Islamic Law in India

Thahir Jamal Kiliyamannil, Universitas Islam Internasional Indonesia

In March 2022, the Karnataka High Court in India ruled that the wearing of the hijab by Muslim students in public educational institutions was not an “essential religious practice” under Islam. While delivering the verdict, the High Court consulted The Holy Quran: Text, Translation and Commentary by Abdullah Yusuf Ali, which interprets the hijab as a contextual necessity rather than a universal obligation. This brings into focus the issue of judges selectively choosing texts and interpreting Shariah, and thereby secular judges effectively assuming the role of ‘modern muftis,’ deciding what constitutes Islam and what does not! This paper examines the epistemological and political conditions that made such a judgment possible in a Muslim minority context such as India, arguing that it reflects a longer trajectory in the governance of Islamic legal practices in India, which is connected to colonial practices of constraining Sharia into Muslim family law.

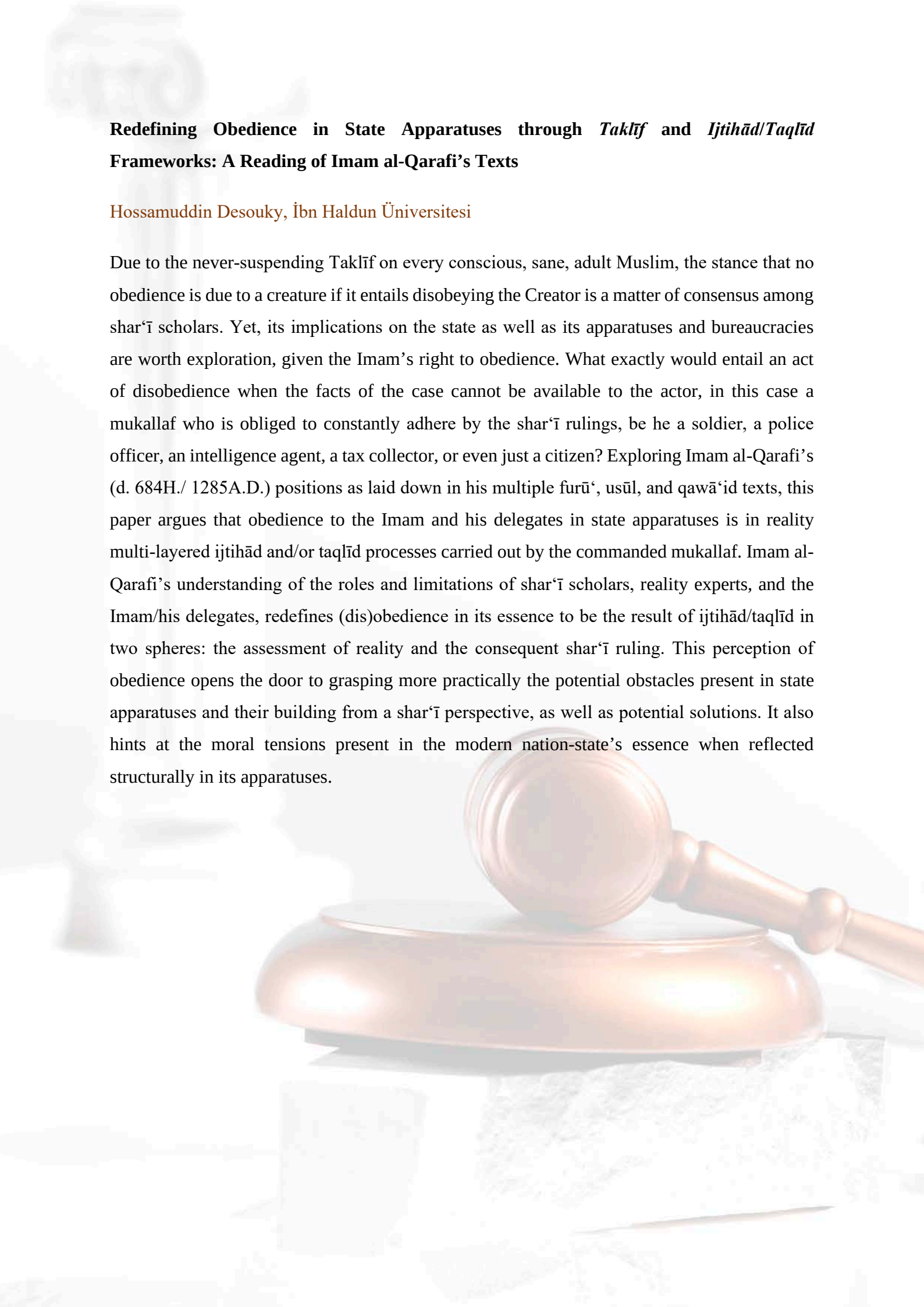
The paper situates the hijab controversy within the broader formation of Muslim Personal Law, tracing its genealogy through the colonial codification of Sharia and the Constituent Assembly debates (1946–49) on the right to practice Sharia. Drawing on the work of Talal Asad (2003) and Wael Hallaq (2009), I argue that the state’s capacity to define and delimit Islamic norms is not incidental but structurally embedded in the legal and political grammar of the modern state. While the freedom to practice Islamic law in family matters is often assumed to be a space of religious autonomy, I argue that it has historically functioned as a site where Islamic jurisprudence is subordinated to the logic of governance.

The hijab judgment thus reflects the continuing effects of this formation, whereby religious practice becomes a matter of state legibility, mediated through concepts like “public order” and “essential practice.” Rather than treating law as a neutral instrument, this paper considers it a discursive site where Islamic normativity is translated, constrained, and often redefined within the regulative capacity of modern state. Thus, this paper views the hijab case as a contemporary expression of deeper historical transformations in Islamic law in India, rethinking the socio-political life of Fiqh in Muslim minority contexts.

Redefining Obedience in State Apparatuses through *Taklīf* and *Ijtihād*/*Taqlīd* Frameworks: A Reading of Imam al-Qarafi's Texts

Hossamuddin Desouky, İbn Haldun Üniversitesi

Due to the never-suspending Taklīf on every conscious, sane, adult Muslim, the stance that no obedience is due to a creature if it entails disobeying the Creator is a matter of consensus among shar'ī scholars. Yet, its implications on the state as well as its apparatuses and bureaucracies are worth exploration, given the Imam's right to obedience. What exactly would entail an act of disobedience when the facts of the case cannot be available to the actor, in this case a mukallaf who is obliged to constantly adhere by the shar'ī rulings, be he a soldier, a police officer, an intelligence agent, a tax collector, or even just a citizen? Exploring Imam al-Qarafi's (d. 684H./ 1285A.D.) positions as laid down in his multiple furū', usūl, and qawā'id texts, this paper argues that obedience to the Imam and his delegates in state apparatuses is in reality multi-layered ijtihād and/or taqlīd processes carried out by the commanded mukallaf. Imam al-Qarafi's understanding of the roles and limitations of shar'ī scholars, reality experts, and the Imam/his delegates, redefines (dis)obedience in its essence to be the result of ijtihād/taqlīd in two spheres: the assessment of reality and the consequent shar'ī ruling. This perception of obedience opens the door to grasping more practically the potential obstacles present in state apparatuses and their building from a shar'ī perspective, as well as potential solutions. It also hints at the moral tensions present in the modern nation-state's essence when reflected structurally in its apparatuses.

DÜZENLEME KURULU

Necmettin KIZILKAYA

Abdullah TIRABZON

Süleyman KAYA

Şükrü ÖZEN

Merve ÖZAYKAL

Hamdi ÇİLİNGİR

Mansur KOÇİNKAĞ

Hatice Kübra KAHYA

Batuhan Buğra AKARTEPE

Ahmet Faruk ÇELİK

Gökhan GÜNAY

Salih ERDEN

Bayram PEHLİVAN

Murat SARITAŞ

Ömer EMEÇ

Yunus Emre GÜRBÜZ

Ahmet Faruk ŞENER

Muhammed Selman TÜFEKÇİOĞLU

Muhammed Taha KARA

Mustafa TANRIVER

Neslihan Mervenur VURAL

Rukiye YİĞİT

Şaban KÜTÜK

Zahide Nur KAYA

Şanbaz YILDIRIM